A Magyar Tudományos Akadémia

ELHÚNYT TAGJAI FÖLÖTT TARTOTT

EMLÉKBESZÉDEK.

SZERKESZTI A FŐTITKÁR.

V. Köt. — 5. Szám.

EMLÉKBESZÉD

HORNYIK JÁNOS

A M. TUD. AKADÉMIA LEVELEZŐ TAGJA

FELETT.

SZILÁGYI SÁNDOR

R. TAGTÓL.

(OLVASTATOTT A M. T. AKADÉMIA 1888. DECZEMBER 17-ÉN TARTOTT ÖSSZES ÜLÉSÉN.)

Ára 20 kr.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1889.

EMLÉKBESZÉD

HORNYIK JÁNOS

A M. TUD. AKADÉMIAI LEV. TAGJA

FELETT

SZILÁGYI SÁNDOR

RENDES TAGTÓL

(OLVASTATOTT A M. T. AKADÉMIA 1888. DECZEMBER 17. TARTOTT ÖSSZES ÜLÉSÉN.)

BUDAPEST.
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.
1889.

HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA.

HORNYIK JÁNOS

EMLÉKEZETE.

A férfiú, tekintetes Akadémia, kinek emlékezetét ma ünnepeljük, irodalmi tevékenységének javarészét amaz időkben fejtette ki, mikor a szétdarabolt Magyarországot a szolgaság egyenlősége tartotta össze.

Ilyenkor, szenvedései között, az elnyomott nemzet kettőzött áhítattal és reménnyel tekint vissza multjának verőfényes napjaira. Ennek példáival edzi erejét az egyenlőtlen küzdelemben, ezekből meríti a kitartást és megnyugvást a rá mért csapások elviseléséhez, ez tartja ébren szivében a hitet, hogy ismét össze fogja törni lánczait, mint már többször összetörte. A nemzet aspiratiói ilyenkor leginkább a történeti irodalomban nyernek kifejezést s hatással vannak ennek gyors felvirágoztatására.

Igy volt nálunk is. A forradalom lezajlása után Szalaynak az ünnepelt publicistának, a hirneves jogtudósnak átlépése a történetirók sorai közé, irodalmi esemény volt. Könyve új irány támadását, új látkör ébredését jelenté: mert az útat jelölte meg, melyen ezentúl a történetirónak haladnia kell. A régi publicisták és irók csoportosulása a Nemzeti Könyvtár körül a magyar történetirást már nemzeti ügygyé tette. De az új irány gyakorlati hasznát Salamon mutatta meg a tanulmányokban, melyeket a régi Budapesti Szemle hasábjain tett közzé.

Ezek a török hódoltság történetét tárgyalták. Az olvasóra önkénytelenül is azt az impressiót tették: ha már a török hódítást kiállta a nemzet a nélkül, hogy belé veszett volna, miért ne állaná ki a német hódoltság buta és igazságtalan

igáját? Pedig czélzás sem volt erre a czikkekben, sőt tárgyalási modorának objectivitása s némely hazafias balitéletek megtámadása arra vallottak, hogy az ilyen czélzásokat szándékosan kerülte.

De ha a nemzet lelkesedést és erőt merített kitartáshoz a történet tanuságaiból, sem Szalaynak, sem egyik tanítványának sem volt más czélja a történetirásban, mint az igazság, a tiszta pártatlan igazság keresése. Egyéni tehetség, critica, felfogás dolga volt az, ki hogyan találta meg. Abban, hogy az igazságtalan, kiméletlen és erkölcstelen jelent a nemzettel egyetérezve gyűlölte, minden történetiró egyetértett: de az nem tette őket elfogúlttá az igazság kutatásában. Nem keresték az analogiákat s még csak annyira sem alkalmazták, mennyire a leigázott sajtó korlátai közt módjokban lett volna tenni. Talán soha sem volt objectivebb a magyar történetirás, mint akkor ama szomorú napokban.

Hornyik János történetirói munkásságának megitélésénél ezt a tényt nem téveszthetjük szem elől. Nagy művéhez, melynek elkészítését életfeladatává tüzte ki, az előtanulmányoknak legalább egy részét már korábbi időben szerezte meg: de azok akkor még nem öltöttek alakot tiszta, világos fejében. S végre is e munkájához, mely nevét halhatatlanná tette, az impressiókat a nemzeti elnyomatás eme napjaiban Szalay iskolájától nyerte, melynek végig híve maradt. Attól tanulta, hogy úgy irja meg szülővárosa monographiáját, hogy az a nemzet történetének kiegészítő része legyen. S annak köszönheti, hogy a hatás, melyet e munkájával elért, az idők jobbra fordulása után sem csökkent, s ő maradt, mi addig volt: nem egy város monographusa, hanem egy nemzet történetirója.

I.

A nagy magyar Alföldnek egykor híres három városa Kecskemét, Nagy-Kőrös, Czegléd harmadfélszáz év előtt bizonyos tekintetben szövetséges, csaknem önálló respublicát képezett. Ez dominálta az egész vidéket, mely Pest, Halas és Szeged közt terült el, s a régi Jász-Kunságnak és Pestmegyé-

nek jelentékeny részét magában foglalta. Két ura is volt — a török és a vármegye, de mindenik csak fizetséget kért tőlök: önkormányzatuk elé egyik sem gördített akadályt.

Ura levén sorsának elég tág határok közt, bizonyos gyakorlati érzék fejlődött ki fiaiban, mely érdekeinek nemcsak megóvására, hanem előmozdítására tanítá: s ez lett vagyonosodásának fő forrásává. De gazdagságát két ellenség, német és török hadak közt, minthogy ezek mindig kész zsákmánynak tekintették, teljes biztosságban még sem élvezhetvén, hozzászokott az óvatossághoz. Mint a mythologiai óriásnak egyik szeme mindig ébren volt, melylyel a közelgő veszélyt hamar meglátta s azt el is tudta fordítani.

Nemzedékeken át tartván ezek a viszonyok, hozzájárultak az alföldi nép sajátságos jellemvonásainak kristályozódásához. Azonban ez még nem minden: arra az Alföld különös természeti viszonyai is befolyással voltak. Az a róna, melyben a láthatár végetlenségben vesz el, egyszerre szoktatta az éleslátáshoz s a semmi által meg nem rendíthető nyugalomhoz. Az égalj változandósága megedzette testi erejét s az önuralom megszerzéséhez segíté. Az őt környező természetnek s saját életének egyhangúsága rávezette, hogy minden viszonyok közt megőrizze lelke egyensúlyát.

Az egész hódoltsági időszakban a szövetséges három város közt vezér, mondhatni dominálló szerepet játszott Kecskemét a viszonyok azon természetes rendjénél fogva, mert területileg, vagyonilag s népességileg legnagyobb volt köztök — s ez a viszony még egy ideig azután is, hogy a három város kölcsönös védelemre alapult szövetségét a török uralom bukása felbontotta, fentartotta magát. Természetesen más alakban, — mert a régi institutiók, a közös védelmi eszközök megszünése az összetartozás tényét megszüntette ugyan, de a visszaemlékezést a historiai multra nem enyésztethette el. Kecskemét még sokáig azután is primus inter pares volt a nagy magyar Alföld gazdag és büszke népe szemében.

Ötven négyszög mértföld volt területe s harmincznégy puszta tartozott birtokához akkor, midőn hatalma tetőpontján állott. Igaz, hogy ennek a roppant területnek nagy része nem képezte a városnak örök tulajdonát, hanem mint szántóföld,

kaszáló, legelő ideiglenes használatra, haszonbérül volt a község vagy a lakosok kezén: de alapjává lett a lakosság meggazdagodásának. Egymásután elvesztette ugyan a pusztákat s különösen a jász-kún redemtio alkalmával egyszerre sokat is vesztett közülök, — de a nép vagyonosodásának alapja már meg volt vetve, s a bérleti terület csökkenése a lakosság gazdasági és gazdagsági viszonyaira valami jelentékeny hatással nem volt.

Épen oly kevés hatással volt a nép legpraegnánsabb jellemvonásainak módosulására a XVIII-dik század politikai alakulása. Az maradt, mivé a török uralom fejleszté, mely megtanítá, hogy nyugalmát, önuralmát, hidegvérét a legkritikusabb perczekben is megőrizze. Azután, hogy a török szpáhi vagy bég fellobbant haragját nem kellett lecsendesíteni, megkezdődtek harczai a pusztatulajdonosok túlzott követelései leszállítására, s most is csak annyi türelemre volt szüksége mint régebben. Csak taktikája változott: de megtalálta annak a módját, hogy mint régen a szpáhit, most a pusztatulajdonost kiengesztelje. S ha a török uralom idejében a templomát felsőbb engedély nélkül renováló kálvinista papot a ferenczrendi gvardián szabadította ki, s ha a Rákóczy-forradalom alatt a némethez szító gvárdiánért reformált paptársa vállalt kezességet — a vallásos türelmetlenség idejében Károly és Mária Terézia alatt a kecskeméti hitfelekezetek a legnyugodtabb és semmi által meg nem zavart egyetértésben éltek együtt.

Bizonynyal a «milieu»-nek s történeti eseményeknek egyforma befolyása volt a kecskeméti nép fejlődésére, mely a mi századunkban megtalálta költőjét Katona Józsefben s történetiróját Hornyik János-ban.

E két nevet nem azért említem együtt, mintha párhuzamot akarnék vonni köztük, jellemök közös vonásait keresném s tehetségeik arányait mérlegelni akarnám. Teszem azért, mert Katonának Hornyik fejlődésére határozott s talán épen oly nagy befolyása volt, mint magoknak a sajátságos és specialis kecskeméti társadalmi viszonyoknak. Katona pályája döntötte el, hogy Hornyik ból történetíró lett.

Katona szenvedésekben gazdag életét, magasan kiemelkedő irói egyéniségét, nagy tragoediájának, Bánk bánnak

helyét a világirodalomban Gyulai örök becsű tanulmányából ismerjük, kinek aestheticai fejtegetései épen oly meggyőzők, mint igazak irodalomtörténeti rajzai. De Katonának, hogy tragoediáját megirhassa, szükségesképp történeti buvárlatokat kellett tennie. S ennek lett az eredménye, hogy, mint Gyulai mondja, «tragoediája hű rajza a XIII-ik század Magyarországának, de a XIX-ik század magyarjainak van irva. Személyei semmit sem mondanak, a mi a korral ellenkeznék, de mind olyat mondanak, a mi most is viszhangra talál minden szívben.» Mind hasztalan. Saját kora nem értette meg őt. A mellőzés és üldözés elkeseredetté tette s ő elfordúlt a tragoedia muzsájától. Hanem az irói tollat mégsem tette le: visszatért Kliohoz.

Talán az a körülmény, hogy kedves otthonában jó fogadtatásra talált, vezette az eszmére, hogy megirja szülővárosa történetét. De bizonynyal a hálaérzetnél nagyobb rugói is voltak: «még gyermek koromban — mondja maga — sokszor sóhajtva állottam meg egyik vagy másik templom mellett és úgy tetszett, mintha valaki mindég a rajtok levő hollófészkeken ült volna s kérdező kiváncsiságomat kielégítni igyekezne. Csakhogy én nem értettem nyelvét. A könyvekhez fordultam hát mint megannyi szótárhoz: de végre tapasztaltam, hogy egyik a másik által már megnyúzott bakot nyaggatja s az én hollófészkeken üllő Valakim szavait senkisem magyarázta meg. Boszankodtam valahányszor Virág Benedekünk Magyar Századai kezembe akadtak: ‚ha nem tudod mik történtek vala mielőtt születtél, gyermek vagy!' Én az voltam.» De nem akart az maradni: s ez volt a legfőbb s legnagyobb rugó, mely őt elhatározására birta.

De zaklatott s a viszonyokkal küzdő fejének nem volt módja, hogy a munkát, melynek csak programmját és töredékeit birjuk, elkészítse. Csak az őstörténetet fejezte be, mely a honfoglalás előtti időket tárgyalja — a következő részekből egyes töredékek maradtak fenn, melyeknek közzétételét Milecz Jánosnak köszönjük,[1] mig a befejezett első részt meg-

[1] Katona József családja, élete és ismeretlen munkái. Budapest, 1886. 8-adr. 314 l.

csonkítva, hibásan s helyenként Bálint Antal kegyesrendi tanár által eszközölt változtatásokkal, átdolgozásokkal atyja nyomatta ki.[1]

Katona akkor már nem élt. A halál egy újabb csalódástól mentette meg. Mint drámája, ugyanazzal a részvétlenséggel találkozott történeti munkája is. Talán másképen lett volna, ha befejezheti az egészet azon terv szerint, melyet az előszóban részletez: az anyag gazdagsága és nagysága elfeledtette volna, hogy mint historiai iró ellentétbe helyezte magát kora áramlatával. Igy egyszerűen nem vették észre. Pedig a bevezetésben a historia-irás oly józan elveit vallja, melyeket megfigyelhettek volna. «Jól tudom én, mondá, hogy soha Ulászlóra, mint Bonfinius, nem találok: de nem is vagyok én Bonfinius, ki emberből haszonért istent hazudjak.» Hogy is lett volna népszerű az, ki Schwartnert, Schwarzot, Piringert védelmébe veszi s kimondja, hogy «a historiai igazságnak, ha ízetlen is, kedvesnek kell lenni. Politikai igazságokkal pedig, van eszem, hogy fejemet bezúzzam.» S vajjon megbocsátották-e neki, hogy Horváth István tanítványainak tulzásait pellengérre állítá, «kik, ha egy dicsőséges nemzetet atyafivá akarnak tenni, csak nehány egyforma szavakat szerezgélnek össze és ha az bajosabb, akkor kaptafára ütik,» s hogy még magát a mestert is meg merte róni?

Otthon azonban szülőföldjén megértették egyszerű, keresetlen, de erőteljes nyelvét s szivesen olvasták. Bizonnyal az ifjú nemzedéknek is kedves olvasmánya volt. Belőle merítette első lelkesedését Hornyik is, ki mint serdülő ifjú láthatta Katonát, s ha személyesen nem ismerte is, hallott róla beszélni.

II.

A Hornyik család nem volt régi, gyökeres kecskeméti nemzetség: a mult század első felében Trencsén megyéből szakadt e városba, mely a XV-ik század eleje óta, mikor

[1] Szabados Kecskemét Alsó-Magyarország első mezővárosa története. Pesten, 1834. 8-adr. 144 l.

egyszerre hat község lakosságával s területével szaporodott, folytonosan újabb telepedésekkel nevekedett. A bevándorlás a hódoltság idejében még mindig tömeges volt — de azután sem szünetelt. Az idegenek jó fogadtatásra találtak e városban s csakhamar acclimatizálódtak. A betelepedő Hornyik Ádám nem tanulta meg a magyar nyelvet jól, de jó kecskeméti emberré lett, s egy árva lányt, Kis Ágnest nőül vévén, többé el sem kivánkozott. Gyermekei már nem is tudtak másképen csak magyarul beszélni.

Ennek volt fia ifj. Hornyik Adám, hasonlókép iparos, ki nőül vette Balázs Erzsébetet s ettől több gyermek, köztök János a történetiró atyjává lett. Az alföldi városok iparosai, gazdái, ha több fiúval áldattak meg, ezek közül egyet deáki pályára szántak, kivel aztán a felsőbb tudományokat hallgattatták, mig a többiek rendesen csak a középiskolák alsó osztályait végezték. Igy tett Hornyik Ádám is mint elég jó módú iparos: János fiát szánta tudományos pályára.

Hornyik János 1812. október 13-án született. Az atyai ház ott volt a mai görög templom közelében, nem messze az úgynevezett «Déllő»-től, mely a város legrégibb részében terült el s nem más volt mint egy kiszáradt mocsárfenék, melyben esős időben meggyülemlett a víz s ilyenkor a gyerekeknek nyáron fenyő szálakon csolnakázó, télen pedig korcsolyázó helyül szolgált. Hornyik is eljárogatott gyermek és sihéder korában a tócsára. Egy izben a jég betört alatta s ő csípőig a vizbe esett, de a kis fürdésnél egyéb baja nem esett. De ha része volt a gyermeki csinyekben, szeretett tanulni is, olvasgatni is. Az elemi iskolákat kitünő sikerrel végezte s atyja könyvtárából a Hármas Historiát s különösen Dugonics regényeit áhitattal forgatta. Az a régi magyar világ, mely ezekben van festve, nagyon megtetszett neki: atyjának meg az tetszett, hogy a könyvekben gyönyörködik. Elhatározta, hogy egészen kitaníttatja: hadd legyen belőle diákos ember. Beadta a piaristák gymnasiumába, mely hat osztályból állt. Tanulmányait ez intézetben 17 éves korában végezte be. Szorgalmáért, kitünő emlékező tehetségeért, élénk eleven eszéért, vidor jó kedveért megszerették tanárai s buz-

dították, hogy további kiképeztetése kedveért menjen Pestre az egyetemre.

Atyja 1829-ben vitte Pestre, hol három évig, 1832-ig tartózkodott s a tanulástól üres idejében szépirodalommal is foglalkozott: verseket irt, melyek közül csak egy maradt fenn, a többit elégette. Mélyebb nyomokat hagytak lelkében Horváth István előadásai, kinek buzgó tanítványa volt. De nem fejezhette be tanulmányait, mert aggasztó mellbetegségbe esett. A veszély elmúlt ugyan, de csak lassan épült. Folytonosan gyenge volt s midőn 1834-ben végre mellbaját kiheverte, azután sem gondolhatott arra, hogy visszamenjen [1] Pestre. A városnál keresett alkalmazást s talált is a tiszti ügyészi s jegyzői hivataloknál. Szorgalmáért, szerénységéért itt is megszerették előljárói s végre 1836. október havában állandóan alkalmazták, mint irnokot.

Ez el döntötte jövendő pályáját. Sorsa biztosítva volt s biztosítva bár lassú emelkedése is a városi hivatali létrán. Nem volt nagyravágyó, ambitio nem sarkalta s meg elégedett sorsával. Boldog volt és jó kedvű. Kis igényei mellett még könyvekre is jutott pénze, melyekből Pesten kezdett tanulmányait folytathatta. Az élet nem tetszett olyan

[1] Az okot, mely miatt nem mehetett vissza, unokaöcscse Hornyik József következőleg adja elő: «Hornyik János, hogy 1834. őszén tanulmányainak folytatása végett Pestre utazhasson, összes holmiját ládájába csomagolta, az indulás napjának előestéjén elvitték egy csizmadia-mesterhez, ki a pesti vásárra szintén el akart menni s portékáit az előző napon a szokásos nagy ládába csomagolván a kocsira helyezték, melyet az indulásra teljesen előkészítettek. Ezen időben azonban Kecskeméten még sok volt a kerítést nélkülöző udvar, a milyen a szóban forgó csizmadia uramé is volt, s a beállott éj alkalmával az egész kocsit mindenestől ellopták. Hornyik János összes készlete is tehát elveszvén, nem mehetett Pestre, s mivel köhögni kezdett, s roppant sovány és beteges kinézésű fiú volt, atyja azt tanácsolta neki, hogy mivel most már téli ruhácskával meg mindennel jól el nem láthatja, hát maradjon itthon.

Igy jutott aztán a városhoz napidíjasnak, s mivel nagyon megszerették főnökei rendkivüli pontossága és hasznavehetősége miatt, el nem eresztették többé. «Kecskemét történetének» alapoka tehát a holmicska elvesztése volt, mert ha Hornyik Kecskemét város levéltárnoka nem lesz, akkor a történet talán még ma sincs meg.»

egyhangúnak Kecskeméten, e nagy intelligentiával biró városban, a kedélyes, életvidor, társaság-kedvelő ifjúnak. Aztán Pest sem volt olyan messze: egy, legfeljebb másfél napnyira, alkalom is kinálkozott a felmenetelre, s itt a politikai és irodalmi élet gyúpontján tájékozást szerezhetett magának az eszmékről, melyek a közéletet foglalkoztatták.

A közélet mellett s talán még annál is jobban, szülővárosának története érdekelte. Fülében hangzottak Virág Benedek szavai «ha nem tudod mik történtek vala mielőtt születtél, gyermek vagy!» Mint Katona, ki hasonlag idézte e szavakat, nem akart gyermek maradni. De tudásvágyát még ekkor nem elégíthette ki, mert a Katonáén kivül más monographia Kecskemétről nem volt s az is csak Partiscum történetével foglalkozott. Azonban megtanulta Katonából, hogy «nem lehet minden hagyományt mesének mondani. Lám, mily sokan csevegjük most is Toldi Miklós erősségét, Kádár István vitézségét: és a historiákban nem találni, csak a kofáknál leljük nótáját». S a szóhagyományokhoz fordult. Leste az öregek szavait, figyelt elbeszéléseikre — s a miket hallott, jól megjegyezte. Később jó hasznukat vette. Aztán nézte, vizsgálta szülővárosa fejlődését, alakulását. Még gyermek volt, midőn atyja egy Talfája melletti birtokáért tanuvallomásokat eszközöltetett, s jól megjegyezte a miket 70—80 éves emberek vallottak ama régi kőhidról, melynek boltja alatt ezek még mint gyermekek a zápor ellen menedéket találtak. Megfigyelte, hogyan fogták fel a belváros mellett elterülő süppedékes helyet s alakították új kerületté: a Mária város nevezetű külvárossá. Ez is hasznára vált.[1]

De a megfigyelt adomák s megvizsgált történelmi emlékek igen ködös, bizonytalan képet adtak neki szülőföldje multjáról. Semmiféle keretbe sem tudta ezeket beilleszteni. Épen elég volt az, a mit koronként látott és hallott, hogy felköltse, ébrentartsa tudásvágyát, — de nem volt annyi, hogy kielégítse azt s rendszertelen, hézagos tudását kiegészítse. Gyűjtött, kutatott, keresett s várt az időtől, hogy lassan szaporodó

[1] Kecskemét története V-ik kötetének kéziratban maradt töredékében említi ez adatokat.

anyagja hézagai közt meg fogja találni az összekötő kapcsot. Még ekkor mind ezt saját tudásvágya kielégítéséért kereste minden más czél nélkül. Meg sem villant agyában a gondolat, hogy belőle valaha szülővárosának monographusa lesz.

Azonban a viszonyok mind közelebb hozták ehhez a feladathoz. 1838-ban a főjegyzői hivatalhoz tétetett át s ezzel megnyilt előtte a levéltár, ha nem is kutatások czéljából, de a hivatalos felszerelések eszközlésére.

Introite nam et heic Dii sunt! Hogy feldoboghatott szive, mily öröm és lelkesedés foghatta el, midőn először belépett s meglátta a régi városi jegyzőkönyveket, a furcsa alakú számadáskönyveket, a legkülönbözőbb nagyságú török leveleket, melyek megfejthetetlen talányoknak tűnhettek fel előtte, a pergamen leveleket: a város történetének mindazon emlékeit, melyekben foglaltatott Kecskemét város életének összefüggő rajza — felelet a maga elé tűzött kérdésre, melynek megoldását eddig hiába kutatta.

Mind e történeti kincs még sem tárult fel előtte teljesen. Csak küszöbén volt az igéret földének, — hogy mit rejtenek e foliansok és pergamenek, arról csak sejtelmei voltak. De nem messze volt az idő, hogy az feltáruljon előtte, nyitott könyvvé legyen. 1842-ben helyettes levéltárnokká neveztetett ki. Ah, most már övé volt, az ő birodalma az a boltives vasajtókkal elzárt, tűz és gondatlanság ellen megvédett szoba. Most már üres óráiban a foliánsokba mélyedhetett, meríthetett Castalia forrásából, kielégíthette szomját. S ő merített is, de még mindig a maga hasznára, a gondolat nélkül, hogy valahol értékesítse.

Egészen elemében volt, s midőn 1844-ben aljegyzővé választották — ez a rangfokozatban az előkelő tisztviselők közé tartozott — az új hivatalt csak azon feltétel alatt foglalta el, hogy hagyják meg kezén a levéltárt. Szivesen megadták kívánságát, mert az előljáróság is belátta annak szükségét, hogy az dologhoz értő ember kezén legyen s kinevezték levéltárnokká. Most már állása volt, biztos, tekintélyes. Gond nélkül nézhetett a jövő elé s eljöttnek látta az időt, hogy családot alapítson. Nőül vette (1845. május 16.) szive választottját, Kovács Máriát.

Az élet örömöket termett neki. Nem voltak nagy emotiói, s ambitiója ki volt elégítve. Nyugodt megelégedés, hivatalos elfoglaltság s hajlamainak megfelelő munka — levéltári kutatások közt teltek el napjai. Ez utóbbiak voltak az ő pihenései. Abban az időben a levéltárak — az államiak úgy, mint az uradalmiak s városiak — nem voltak historiai szempontból rendezve. A jogi kérdés volt a döntő s az oklevél csak annyit ért, a mennyiben valamely pernek substratuma lehetett. Ez a szempont volt irányadó a levéltárak rendezésénél, melyet nem szakemberek, hanem prókátorok végeztek.

Kecskemét kivételt képezett. Nem előiskolázás, szakismeret vagy a részletekbe beható tudás vezette Hornyikot, midőn megkezdte a rendezést. Betanulta magát a munkába. Józan ész, ügyszeretet és türelem: ezek voltak vezércsillagai s nagyon jól boldogúlt. Lassan, észrevétlenül haladt: de mennél tovább jutott, annál többet tudott a város történelméből. Hanem azok a megfejthetetlen hieroglyphák, a török levelek mindig útjában állottak: mit tegyen ő ezekkel? Valamit még is kellett tenni. Ajánlotta a városnak (1843.), hogy ezeket, valamint a ref. egyházéit fordíttassa le magyarra. Elfogadták. Elküldték Bécsbe egy küldöttséggel Hammerhez (a későbbi Hammerpurgstallhoz), ki 48 darabot kivonatolt közülök.

Arra, hogy eddig szerzett ismereteit irodalmilag értékesítse, ingyen sem gondolt. Nemcsak azért, mert legjobban érzé tudásának hézagait, hanem leginkább azért, mert épen nem készült irónak. Nem zavarta ki elhatározásából még az sem, midőn 1846-ban megjelent Kecskemét története Szokolai Hártó Jánostól rettenetes rossz rímekbe szedve s Tomori Szabó Sándortól historiai jegyzetektől kisérve, — melyek azonban teljesen nélkülözték a historiai alapot. Egész hidegvérrel fogadta a könyv tudatlanságait s meg sem próbálta azokat helyreigazítni.

Hanem egyszer, más alkalomból mégis kivételt tett s kezébe vette az irói tollat.

1848-ban történt, mely évben őt városi főjegyzővé választották. A mi őt egy historiai tanulmány irására birta, az az alvidéki rácz lázadás volt. Szerette a historiai analo-

giákat. A Délmagyarországot sújtó háború eszébe juttatta a ráczok szereplését Rákóczy Ferencz szabadságharcza idejében, melyhez a kecskeméti levéltár gazdag anyagot őrzött. Ugy találta, hogy a két kor története közt hasonlat van: «mást mondott — irá — a bécsi kormány akkor is nyilvánosan s mást kéz alatt vezéreinek, máskép beszéltek s máskép cselekedtek az ország irányában — épen úgy, mint most». S szavai illustrálásául, a városi levéltár adatai alapján, megirta s az Életképekben kiadta [1] a rácz mozgalom történetét.

Ennél többet aztán nem irt a forradalomban.

III.

A forradalom lezajlása után nehány évig még kevésbbé gondolt rá, hogy iróvá legyen. Meghúzta magát a városnál, dolgozott a levéltárban s gyüjtötte adatait Kecskemét történetéhez. E munkásságából azonban kizavarták: 1851-ben kinevezték a kecskeméti társas bírósághoz ülnökké akarata ellen s megkérdezése nélkül. Elfogadta a kinevezést, mert az elől kitérnie nem lehetett. De hogy összeköttetéseit a levéltárral hivatalosan is fentarthassa, ahhoz egy véletlen hozzájárult.

Az Akadémia közel két évi szünetelés után csendben, egész zajtalanúl megkezdte működését. A hatalom hadat izent a magyar történetnek. A forradalom egyes helyeken borzasztó pusztítást vitt véghez a levéltárakban — de még ennél is nagyobb csapás fenyegette a magyar történetet a forradalom után. A kormány, hogy segitsen a hivatalos helyiségek szük voltán, no meg hogy a multra emlékezésnek összekötő szálait széttépje, elrendelte a hivatalos levéltárak scartirozását. A munka megkezdetett, de teljesen nem hajtatott végre. Az Akadémia, hogy ez áramlattal szemben megmentsen a mit lehet, a történeti források összegyüjtésére irányzá a nemzet figyelmét. A történettudományi osztály 1851. decz. 15-én tartott értekezletében egyelőre a hódoltság tör-

[1] Megjelent az Életképek 1848. II. félév 21—23. számaiban.

ténetére vonatkozó adatok összegyüjtését határozta el s concret javaslatot terjesztett a decz. 22-én tartott összes ülés elé, mely aztán felhívást bocsátott a könyv- és levéltárak kezelőihez, hogy a török leveleket s a török korra vonatkozó adatokat küldjék be az Akadémiának. Egy ilyen felhívás a kecskeméti tanácshoz is ment.

Felelni arra más mint HORNYIK úgy sem tudott. Megkezdte hát eddigi gyüjtésének rendezését, kiegészítését, főkép jegyzőkönyvekből, hogy egy lehetőleg teljes oklevéltárt mutasson be az Akadémiának. Feldolgozásukra még akkor sem gondolt — mindössze is a «kecskeméti szék» vitás kérdését tisztázta az Uj magyar Muzeum 1853-iki folyamában[1] — hanem a viszonyok úgy hozták magokkal, hogy két izben is fel kellett azokat használnia. Először, midőn Kubinyi és Vahot «Magyar- és Erdélyország képekben» című vállalatukat 1853-ban kiadták: Kecskemét ebben megjelent leirásának alapját egy HORNYIK által készített vázlat képezte. Utóbb 1856-ban félhivatalos felszólitásra egy kis tanulmányt irt Kecskemétről és pusztáiról, de tisztán magánhasználatra. Ezt pár évvel utóbb közzé tették a Budapesti Közlönyben (1859. 45. s köv. számok).

Hanem tulajdonképen az, mit ő az Akadémiának válaszul akart beküldeni, lassan haladt. Ülnöki állásával sehogy sem tudott kibékülni, mert ez nem hagyott neki elegendő időt a levéltári kutatásokra, s addig sürgette fölmentetését, hogy végre is 1856-ban visszahelyeztették a levéltárba.

Ez volt életének fordulópontja. Most már valóban csak egy lépes hiányzott attól, hogy az az ember, ki élete utolsó órájáig, még akkor is, mikor nyakig benne volt, tiltakozott az ellen, hogy ő történetiró, rászánja magát, hogy megirja szülővárosa történetét. Csak meg kell figyelnünk a munkája elébe illesztett előszavakat, és vallomásait be kell illesztenünk a viszonyok keretébe — s tisztába jövünk a lélektani processzussal, mely elhatározását megérlelé.

Benső örömmel, igazi lelkesedéssel töltötte el szivét a lendület, melyet a magyar történetirás és kutatás vett. A

[1] «Kecskemét viszonya a Kis-Kúnsághoz» czime az értekezésnek.

Nemzeti Könyvtár köteteit gyorsan követték az Erdélyi Történelmi Adatok. Minthogy az Akadémiának nem volt pénze, a főurak hosszú sora kötelezte magát, hogy a Monumenták két osztályának az Íróknak és Okleveleknek s a Magyar Történelmi Társnak egymást felváltó köteteit meg fogják venni. Horváth Mihály Történeti Zsebkönyve egész forrongást idézett elő a kedélyekben. A városok egymásután jutalmakat tűztek ki monographiáik megirására, s a «Községi Történelmi Emlékek« számára külön vállalat indult meg. Azután az Akadémia anyagja is mind szaporodott a török világ okmánytára számára. S minden hírt, mely kiszivárgott, egy-egy figyelmeztetésnek vett, hogy ő is küldje be a kezén levő anyagot.

De akár hányszor nézte ez anyagot végig, mindig hézagosaknak találta. A mi ezekhez a lemásolt oklevelek halmazához a kulcsot s magyarázatot megadta volna, az a régi jegyzőkönyvek, számadáskönyvek halmazában van letéve. De hogyan találja meg ezek tömkelegében az Ariadne fonalat? Óriási anyag volt ez együtt — neki is évek hosszu sorára volt szüksége, hogy biztos átpillantása lehessen ezek felett.

Arra azonban, hogy ezt az anyagot ő dolgozza fel, ő olvaszsza egybe, még mindig nem gondolt. «Kerülhet szerencsésebb egyén, ki azokból tökéletes egészet alkotand s megírhatja Kecskemét történetét»[1] gondolá és várt.

Egyedül önbizalmatlanságból, saját erejének nem ismeréséből nem lehet habozását kimagyarázni. Épen nem volt félénk természetü s az ál szerénység messze esett tőle. Nem saját tehetségeit mérlegelte, hanem a feladat fontosságát, melynek szeretett volna mennél sikeresebb megoldást biztosítni. Külső impulsusokra volt szüksége, hogy valamire elhatározza magát.

Megjött ez is.

Azok közt, kikkel Kecskeméten együtt élt, sok jó barátja volt — de egy sem bensőbb és igazabb Horváth Döménél. Mondhatni kiegészítették egymást. Horváth a gyors elhatározások embere volt, élénk felfogással s biztos átpillantásával a dolgoknak. Ezekből kifolyólag nem mindennapi initiáló

[1] Nagy munkája I. kötete előszavában.

tehetséggel bírt, s ha valamit a kezébe vett, annak biztosította is a sikert. Behatolt a dolgok mélyébe s mind ez vitatkozások közben határozott fölényt szerzett neki. Ellenben HORNYIK-ban sok volt a receptibilitás, egy-egy eszme, egy-egy gondolat hamar megragadta, de sok fontolgatással jutott el ahhoz, hogy az alakot öltsön fejében. Fontolgató volt, idő kellett, míg az elhatározás megérett, de ha az eszme egyszer megfogant lelkében, biztos kézzel, erős akarattal hajtotta végre. A miben ez a két ember találkozott, az a gyermeteg, minden szépért, nemesért lelkesedni tudó kedély, az eszmék cultusa s a nemes egyszerüség volt.

Sok magyarázás, rábeszélés kellett hozzá, míg Horváth Döme meg tudta értetni HORNYIK-kal, hogy az általa gyüjtött s áttanulmányozott anyagot ő dolgozhatja fel legjobban — sőt hogy egyedül ő dolgozhatja fel. Segítségére volt Horváthnak ebben az az élénk történetirói mozgalom, mely az országban volt, s még inkább, hogy ott közvetetlen szomszédjában is tanúja volt hasonló törekvéseknek. Gyárfás nem messze volt tőle s mi hárman: Szabó Károly, Szilády Áron és én Kőrösön laktunk. Amaz a Jász-Kunság történetéhez gyüjtötte az anyagot, Szabó Károly és én megindítottuk a községi és magánéletre vonatkozó történeti emlékek kiadását, s Szilády Áron a nagykőrösi török levelek fordításával foglalkozott.

Abban az arányban, a mint a politikai élet szünetelt, vált élénkebbé és bensőbbé a társadalmi élet. Összejöttünk, megbeszéltük a dolgokat, buzdítottuk egymást, szőttük a terveket. Horváthnak évenkint megtartatni szokott rózsaünnepe nem egy szép eszmét vagy fontos kérdést érlelt meg, s valószínüleg e találkozások is hatottak HORNYIK-ra, hogy ne tartsa elrejtve tovább is a magyar történetnek azt a gazdag bányáját, melyet rajta kívül más úgyse értékesíthet. Volt egy más ok is, mely elhatározására hatással lehetett: most ott szomszédjában nem messze tőle van a férfiu, ki a magyar történetnek alapos ismerete mellett, teljesen bírja a török nyelvet, s nemcsak a rendes török irásban, hanem a defteréknél alkalmazott sziaket irásban is otthonos Belátta, hogy ezt az alkalmat nem szabad elmulasztania, hogy a kecskeméti török levelek magyarra ne fordittassanak.

Hornyik azzal a kéréssel fordult a tanácshoz, hogy Kecskemét monographiája érdekében fordíttassa le Szilády Áronnal a város és egyház birtokában levő török leveleket, s a tanács Hajagos Illés polgármester ajánlatára azzal felelt, hogy nemcsak a török levelek lefordittatására felhatalmazta, hanem Kecskemét monographiája kiadásának összes költségeit is elvállalta.

Most Hornyik kettőzött szorgalommal fogott a munkához, úgy hogyaz első kötetet, mely a mohácsi vészig terjedő időközöket foglalja magában, 1860 májusában forgalomba bocsátotta, azzal a tiltakozással ugyan, hogy ne tekintsék munkáját történetnek, mert «ő történetírói dicsőségre nem vágyik, nem is bír arra kellő készültséggel, s hanyatló életkorában már el is késett, hogy azzá lehessen» — hanem vegyék őt magát történetkedvelőnek, munkáját pedig compilatiónak, s az itéletet ez első kötet felett még egy ideig, a következő kötet megjelenéséig függeszszék fel.

Hiában tiltakozott. Az irodalmi körökben munkáját nem vették compilatiónak, őt magát pedig őszinte örömmel üdvözölték. Azt is természetesnek találták, hogy nem kivánta munkáját megitéltetni addig, mig a második kötettel el nem készül — mert látták, hogy mily aránytalanúl kevés anyag állott rendelkezésére a mohácsi vészt megelőző időszakból s mégis mily érdekes képét tudta adni egy alföldi város megalakulásának s belső életének, mennyi szabatossággal közölte az okleveleket s mekkora gonddal és lelkiismeretességgel járt el a régi helynevek megfejtésében, magyarázásában s közzétételében.

A II-ik kötetre nem sokáig kellett várni s még kevesebbet a III-ikra. Az előbbi 1861-ik év őszén elhagyta a sajtót s a hódoltság történetét foglalta magában 1683-ig, míg a III-ik ezt kiegészítő kötet, mely mindössze 20 év történetét foglalja magában s 1703-ig terjed, 1862-ben látott világot. Midőn Hornyik anyagját rendezte s a kidolgozáshoz fogott, jelentek meg a Budapesti Szemle 1859-iki folyamában Salamon Ferenczneк «A török uralkodás Magyarországon» czimű czikkei. Fáklyát gyújtottak ezek Hornyiknak. Valódi lázas tevékenységgel vette elé s tanulmányozta újra át saját

adatait, összehasonlította Salamon megállapodásaival, beillesztette azokba a magáéit, s azzal a nemes szerénységgel, mely egyik kiváló tulajdona volt, vallotta be (II. k. 13. l.), hogy «ha Salamon saját buvárlatával meg nem előzi őt, a maga adatai nagy részét nem lett volna képes értelmezni». Hanem aztán az értelmezés végrehajtása mesterre vallott.

Salamon munkája HORNYIK-nak kiindulási pontúl szolgált, tájékoztatta őt a török uralkodás rendszerének alapvető tételeiről, de a mint a fővonásokkal tisztában volt, a részletekre nézve megtartotta teljes önállóságát. Adatainak gazdagsága lehetővé tette HORNYIK-nak, hogy a hódoltsági viszonyok olyan részleteit is megvilágosítsa, melyek még eddig Salamon előtt is rejtve maradtak; s ha ez megmutatta körvonalait annak a páratlan világtörténeti eseménynek, hogy egy darab országnak egyszerre, ugyanazon időben két souverainje volt: egy alkotmányos és egy absolut, HORNYIK legapróbb részleteivel megismertetett annak az épen oly különös jelenségnek, hogy ugyanannak a területnek egyszerre két földesura volt: egy mohamedán s egy keresztyén. S e világtörténeti tényt az adatok olyan bőségével mutatta be, hogy e részben a hypothesisnek többé nem volt helye. Teljes világot vetett a török birodalomba helyhezett magyar községek viszonyaira. A vallásos ügyek, a törökök türelmessége, a katholikusok s protestánsok közti viszony, az iskolák állapota, továbbá a nemzetgazdasági viszonyok, a kétfelé adózás: töröknek és magyarnak, a kereskedés és ipari állapotok, a községi élet, a szokások és erkölcsök s a magyar hatóságoktól való függés, szóval az akkori czivilizácziónak körvonalai voltak e könyvben könnyen felfogható, érdekes modorban feldolgozva. S e nagy adathalmaznak ura volt HORNYIK: jól csoportosította s a nagy közönségre nézve is élvezhetővé tette azokat. Úgy hogy midőn Salamon pár év mulva 1864-ben közzé tette «Magyarország a török hódítás idejében» czímű munkáját, mely a «Szemlében» megjelent tanulmányok átdolgozása volt, épen oly sokszor idézte Hornyikot, mint ez őt.

HORNYIK könyve: «Kecskemét város története» sokkal többet nyújtott mint a mennyit ez egyszerű czím alatt lehe-

tett volna sejteni: az az Alföldnek, a Duna-Tisza-köznek volt a története. Hozzájárult e munka is annak a ténynek konstatálásához, hogy ezt a nagy, félszáz mértföldre kiterjedő, területet egyszerűen a szultán birodalmának tekinteni többé nem lehetett. S hosszas és zajtalan munkásságáért megkapta a legszebb elismerést az Akadémiától, mely őt beválasztá tagjai sorába (1863) s a Marczibányi-díjat neki itélte. «Mind az okiratok nagy számát — mond a Csengery által irt jelentés — melyek e műben először bocsáttattak közre, mind a feldolgozást tekintve, a legkiválóbb mű azon történelmi monographiák közt, melyek a közelebb múlt években irodalmunk terén megjelentek, — szolgáljon e jutalom az érdem elismerése mellett egyszersmind buzdításul a történetirás azon ágában, mely annyi becses adattal járulhat általában történelmünk s különösen hazai intézményeink, belviszonyaink, művelődésünk történeteinek földerítéséhez.»

A jelentésnek igaza volt: ez időpontig Hornyik munkája a legjobb monographia irodalmunkban.

S ez itéletben osztozott az egész Magyarország — kivéve a hivatalos Magyarországot, mely egy feladás alapján úgy találta, hogy a III-ik kötetben «a nemzetiségek egymás ellen izgattatnak s a felséges uralkodó házból származó régi királyok (már mint I. Leopold) népszerűtlenné tétetnek». El is rendelték a szigorú vizsgálatot. Utasították a Kreishauptmannt, azaz a főispáni helytartót, hogy 8 nap alatt tegyen jelentést, hogy miféle ember az a Hornyik? milyen az ő politikai magaviselete? ki engedte meg, hogy ez a munka forgalomba bocsáttassék? Szerencsére az administrator helyesebben itélte meg a dolgokat mint a helytartó, s ennek az oknélkül való, czéltalan zaklatásnak nem lett semmi következménye. Hornyik háboríttatlanúl folytatta irodalmi munkásságát s egy értekezéssel «az idéző pecsétről» 1863-ban elfoglalta székét az Akadémiában.

Egy kis epizód félbeszakasztatta vele Kecskemét monographiáját.

1861-ben egy kecskeméti polgár kérvényt nyújtott be a nemes tanácshoz, hogy ez folyamodjék az épen együtt ülő országgyűléshez, hogy Pusztaszeren állítsanak fel egy ország-

gos emléket, a város pedig az ott levő halmok egyikét nevezze el Árpádhalomnak. A községtanács a helyszínének megvizsgálására bizottságot küldött ki, mely eljárt megbizatásában, meg is tette a jelentést, hanem mire azt tárgyalásba vehették volna, vége lett az alkotmányos aerának. Ebből az alkalomból Hornyik, a bizottság pennája, tanulmány tárgyává tette ezt a pusztaszeri kérdést s irt arról egy egész monographiát, melynek két igen becses fejezetét képezi a szermonostori apátság s Pusztaszer birtokviszonyainak története. Ezt a monographiát a város oklevéltárral ellátva 1865-ben kiadta.

Kevéssel utóbb 1866-ban kiadta Hornyik Kecskemét történetének IV-ik kötetét, mely a kuruczvilág eseményeit foglalja magában. Mint a megelőző kötetekben, ebben is igen gazdag és becses anyag van feldolgozva: ez is az egész alföld politikai és társadalmi története. Okulva a III-ik kötet sorsán, szükségesnek tartá kijelenteni előbeszédében, hogy ő mind a koronás királyi felségnek s közegeinek, mind az ellenpártnak okleveleit és hivatalos iratait felhasználta s közölte, hogy az igazságot egykorú kútfőkből tanuljuk megismerni. Azonban — megjegyzi, — nehogy valaki hibáztathassa, a fejedelemnek «nagyon mérges» húsz levelét elhallgatta. De ez a körülmény érezhető csorbát nem ejtett a köteten. A leveleket felhasználta a szövegben, s igy a négy kötet együtt kimerítő képét adja Kecskemét történetének 1711-ig.

Nem ez évvel, nem a kuruczvilág lezajlásával akarta ő azt bevégezni. Eredetileg öt kötetre volt tervezve, melyből az utolsót, az ötödiket Kecskemét gazdasági fejlődése történetének szánta. Tulajdonképen az lett volna leghelyesebb befejezése a nagy munkának, mert Kecskemét XVIII-dik századi életének épen a gazdasági fejlődés legfontosabb, legérdekesebb mozzanata. De csak felével, vagy talán egy harmadával készült el. Elkészült az első rész, mely 1711-től 1745-ig terjed s kész a második az 1790-ig terjedő résznek fele. Ez a kötet ha elkészül, történetünknek épen olyan ismeretlen oldalát tárta volna fel mint a második. A neo-acquistica commissiót csak nevéről ismertük: Hornyik az eljárás, az életbeléptetés módozatait volt feltárandó előtünk, melyekről

a nagy történeti munkákban hiában keresünk valamit. Epen mint a hódoltság korában, most is egy nagy területnek volt központja Kecskemét, melynek a lovagrenddel sokszoros érintkezése volt; az elkészült töredék ezt az egész dolgot tisztába hozza. De vajjon nem épen olyan fontos dolog megtudnunk azt, hogy a hódoltság idejében érvényben volt institutiók hogyan alakultak át a visszahódítás után? E kérdés megfejtésének kezdetét már látjuk HORNYIK munkájában, valamint Kecskemét belső életének alapvonásai abban le vannak rakva.

Mikor irta HORNYIK ezt a meglehetős terjedelmű töredéket — nem tudom. Ugy látszik, hogy ennek nagy része a koronázás, az alkotmány helyreállítása előtt készen volt. Bizony nagy kár, hogy nem készült el vele egészen, s még nagyobb kár, hogy ennek a töredéknek is nem akad kiadója. Ő maga hitte, hogy be fogja fejezhetni — s óhajtotta is. De a kiegyezés olyan actualis érdekeket hozott felszínre, melyeket sürgősebbeknek tartott a mult történeténél — s ezek őt, fájdalom, egészen absorbeálták.

IV.

A fordulat, mely 1867-ben beállott, HORNYIKOT is magával ragadta. 1861 óta — egy évig terjedő megszakasztás kivételével — ő volt a város főjegyzője, s az maradt 1867 után is. Addig, 1867-ig, egyszerű hivatalnok volt, szívén viselő szülővárosa érdekeit, pontos, lelkiismeretes, a ki azzal a párttal mely Budán a kormány gyeplőjét kezében tartá, soha sem azonosítá magát. Az egymást követő helytartó-válságok közt az alföldi ember nyugodt phlegmájával várta, hogy mi lesz már ebből? Sőt HORNYIK egyszer, 1864-ben, arra a gondolatra jött, hogy szülővárosa gazdasági és községi érdekei előmozdítására jó volna «Helyi Lapok» czím alatt ujságot indítni meg. Nagyon elbámult, hogy nem kapta meg az engedélyt a magas helytartóságtól.

Ez az ujság, a mint ő contemplálta, tisztán a helyi érdekeket szolgálta volna a politika kizárásával. A kiegyezés

Kecskemétet is politikai pártokra szakgatta. S ezt ő természetesnek és bizonyos tekintetben szükségesnek is tartotta. De úgy volt meggyőződve, hogy a helyi igényeknek védelmére minden pártnak egyesülni kellene — mert azt, hogy a politikai szenvedély a város érdekeit háttérbe szorítva, a lakosok közt mérges és elkeseredett harczot s szakadást idézzen elő, a városra nézve károsnak hitte. Remélte, hogy ezen zászló alatt a politikai pártok közt megegyezést hozhat létre, s erre a legjobb eszköznek tartotta egy helyi lap alapítását. 1868 októberében a szép míveltségű és jó tollú Madarassy Lászlóval egyesülve megindította a «Kecskeméti Lapokat» egy ismeretterjesztő hetilapot, melynek Madarassy volt a fő-, ő pedig a segédszerkesztője. «Helyi érdekeink» czím alatt Hornyik kifejtette programmját, mely a politikai küzdelmek háttérbe szorításával a társadalmi fejlődés emelését irta a lap zászlójára.[1]

Ez a társszerkesztés nem sokáig, alig egy félévig tartott. Valami nyilttéri perpatvar miatt 1869. április 17-én Madarassy megvált a szerkesztőségtől s a főszerkesztés Horváth Döme, Hornyik kedves barátja és elvtársa kezébe ment át. De Horváth hivatalos teendői miatt 1869. október 16-án lemondott s ettől fogva 1872. április 27-ig a főszerkesztést Hornyik vezette.[2]

A «Kecskeméti Lapok» első számában közlött programm Hornyiknak egész szerkesztői és segédszerkesztői munkássága alatt irányadóúl szolgált. Ez utóbbi minőségében, eladdig, míg a felelősség egész súlya nem nehezedett az ő vállaira: rovatot vezetett és czikkeket irt a várost érdeklő közmívelődési és tanügyi kérdésekről. Eleinte csak igyekezett arra hatni, mire később egész súlylyal törekedett, hogy egyezséget hozzon létre a politikai pártállások miatt meghasonlott polgárok közt. Hogy kézzel fogható példákat mutasson fel, kikutatta a történeti vonatkozásokat s a múlt és jelen közt párhuzamokat

[1] Idősb Szinnyei József barátomnak köszönhetem, hogy a programmszámot használhattam.

[2] Csak az 1871-iki évfolyamban volt Madarassy mint segédszerkesztő megnevezve.

állított fel. Ime, mikor a reformátio vallásos pártokra szakgatta az országot s a hitfelekezetek mint ellenségek irtották egymást, ugyan ezek Kecskeméten békés egyetértésben éltek s egy templomban imádták az istent. S ma a pártok politikai zászlók alatt törnek egymásra és szenvedélyeiknek feláldozzák a város érdekét. Ezt nem szabad tenniök: mert Kecskemét nem az övék — őseikről maradt hitbizomány az, melyet fiaikra kell hagyniok (17. szám «Hajdan és most» czím alatt).

Sokkal élesebben praecisirozta ezt a törekvését, a mint egészen átvette a lapot. Sürgette a politikai ellenségeskedések megszüntetését. Kért, könyörgött s mert ez nem használt, erős szavakkal intett. Megkezdte a Másvilági leveleket. Most egy Mátyás korabeli katona szállt le az égből (43. sz.), majd Rákóczy egy kurucza tett látogatást Kecskeméten (47. sz.) Hajh! de egyik sem ismert Kecskemétre, az elfajult gyűlölködő, pártokra szakgatott önző városra, s ezek egészen neki búsulva dicsőítették a régi állapotokat az ő idejökből.

De sem Mátyás katonájára, sem a kuruczra nem hallgatott senki. Kibékülés helyett mind élesebbé vált a pártok tusája. A felizgatott kedélyek lángja mind jobban égett, s Hornyik minden békítő kisérlete olaj volt a tűzre. Intő szavai ingereltek s úgy járt, mint a meseköltő czivodó kutyái: őt rohanták meg. Gyanusították, rágalmazták, szidták. Áldott nyugalmából ez sem zavarta ki Azzal a becsületes őszinteséggel, mely a nyugodt öntudatból merít erőt, kelt lapja védelmére. Hát mit akart ő? egyesíteni a politikai meddő viták által pártokra szakgatott erőket — nem sikerült; egyesülésre, összetartásra, egyetértésre hivta fel az egyleteket, intézeteket — ez sem sikerült; hivatkozott a történelem lapjaira, példákat állított fel a multból — mind hiában! Mit bánja ő — üssék, csak hallgassák meg!

Dehogy hallgatták meg — egy a leghitványabb szélhámosok fajtájából való ember (Asztalos) Kecskemétre vetődött s rövid idő alatt ura lett a helyzetnek. Hatalmassággá nőtte ki magát, a ki ellen sokáig hiában küzdtek a jobb elemek. Egész szája izére beszélt az alsóbb néposztálynak, mikor a subát magasztalta a buda rovására, hirdetve, hogy hátán

kihordja azokat a kaputos osztályból, kik becsületes emberek. Sokáig eredménytelenül küzdöttek ellene a higgadtabbak sajtóban, szószéken, társadalmi úton s küzdött maga HORNYIK is, utoljára játszva ki legélesebb atout-ját a historiai vonatkozásokat.

«Egy lap Kecskemét város ujabb kori történelméből» czím alatt czikksorozatot indított meg lapjában (1870. 6—11.), mely rendkivül érdekes történeti tanulmány volt. E század elején mulató társulatok alakultak Kecskeméten, melyeket egy rovott előéletű ember veszélyes mozgalom támasztására használt fel, s kormányi beavatkozást vont maga után. A dolog sokáig huzódott s végeredménye Kecskemét teljes megaláztatása lett: a város teljesen Pestmegye hatósága alá került s anyagilag is rendkívül sok kárt szenvedett. Tanulmányát HORNYIK párhuzammal fejezte be a régi és mostani idők közt.

A befejező szavakban ellenfeleinek felelt meg, hogy mi köze neki Kecskeméthez? Jogos önérzettel, az indignatio hangján vágta szemök közé, hogy ő kétezer éves sirjából feltámasztotta Kecskemét multját s megtisztította a mende-mondák salakjától, s ezért közel volt ahhoz, hogy hadi törvényszék elé állíttassék. «Én tehát megmentettem — mondá — Kecskemét multját — s nekem ne lehetne szavam a város jövőjéhez?» Aztán megmutatta a hasonlatot a két korszak közt. Akkor két-három társulat képezte a zavar bölcsőjét; most az elszigeteltséget fentartják a pártkörök. Akkor a nép az előljáróság ellen zajgott: most az intelligentiára támadt. Akkor egy rovott előéletű ember lázított; most egy kétes multú ember áll a demagogia élén. De czikkét békülékeny szavakkal végezte: fogjanak össze a jobbak a veszély elhárítására.

S a veszélyt csakugyan elhárították, de még sokszor kellett HORNYIKnak intő szavait hallatni a nyugalom helyreálltáig. S fel is szólalt, hol az igrisi czígány vajda gúnyjával ostorozva a visszaéléseket, hol Hadadi Boldizsár álnév alatt tárgyalva a várost érdeklő kérdéseket, s hol Boldogréti Vig Lászlót szólaltatva meg, ha valamely fontosabb hazai érdek védelmére kellett felszólalni. Koronkint a mint tárgy akadt, előjöttek a másvilági levelezők is — hangot adva a borongó hazafi-fájdalomnak. Aztán ha valami olyan tárgy került

szőnyegre, melynek multját kellett ismerni, megirta annak történetét.

Egy fogadalmi emlék cz. alatt az 1739—40-iki fekete halál megszüntére emelt szobor történetét irta le (1869. 47.).

Az 1869-iki honvédsorozás alkalmából leirta az 1848-iki első honvédsorozást (44. sz.).

Abból az alkalomból, hogy Löw Lipót a magyarországi zsidók történetét készült megirni, kiadta a kecskeméti zsidók történetét (1870. 16—18.).

Elő akarván készítni, hogy a város Pesten levő házát fölépíttesse, megirta e ház vásárlásának történetét. (1870. 24—25.)

Intő például «Egy fekete lap Kecskemét város ujabb kori történelméből» czím alatt egy mult századi sikkasztásnak s abból származott pernek és kivégzéseknek drámáját irta meg. (1870. 29—31.)

Még egy történeti visszapillantás van tőle «A kecskeméti lovarda története» s két Mátyás korabeli oklevélnek — melyek a városi választási jogoknak megszorításáról szólnak — fordítása, mind a kettő a napi események hatása alatt készítve. De a sok munka és küzdés kifárasztá. Bármily kitünő emlékező tehetséggel birt is, azok a történeti vonatkozások, melyekre a Másvilági levelekben s Boldogréti Víg László közleményeiben lépten-nyomon találunk, igénybe vették egész erejét. Aztán nyiltsága, egyenessége, szókimondása sok kellemetlenséget okozott neki. Nem szívesen hallgatták, ha a jövőre hivatkozott: majd lesz ennek a kornak is történetirója, ki egyik-másik üzelmeit ki fogja deritni. De a rendszeres és folytonos üldözés elkedvetleníté, s a szerkesztéssel és nyilvános politikai szerepléssel járó izgalmak fárasztak. Mind ez lassankint megérlelte elhatározását, hogy 1872. április 24-én visszalépett a szerkesztéstől.

Hornyik négy éves szerkesztői pályája alatt egész munkásságát Kecskemét érdekében fejtette ki, s csak egyetlen egyszer szólalt meg másutt mint saját közlönyében, midőn 1868-ban a Magyar Történelmi Társulatban, mint választmányi tag, elfoglalta székét «A ráczok ellenforradalma» czímü czikkével, melyben azokat az adatokat is felhasználta, me-

lyeket Kecskemét városa története IV. kötetében az akkori sajtóviszonyok miatt nem értékesíthetett, s mely a Századok 1868-diki évfolyamában látott világot.

E hosszú irodalmi pályán kifejtett munkásságát több ízben családi gyász szakasztá félbe. 1856-ban elveszté első nejét, ki hat kiskorú gyermekkel hagyta őt özvegyen. Három évvel utóbb újra megnősült. Pár évi háboríttatlan boldogság után szomorú napok következtek: előbb négy gyermekét s végre 1871-ben második nejét is elveszté. Ez megtörte az életvidor tevékeny embert, s bizonnyal befolyással volt elhatározására, hogy a Kecskeméti Lapok szerkesztésétől visszalépjen.

S attól fogva, hogy ez elhatározását végrehajtá, ritkán szólalt meg nyilvánosan, utoljára 1883. áprilisében a kecskeméti Katona szobor leleplezése alkalmából. [1] A főjegyzői hivatal is elég gondot adott egy olyan lelkiismeretes hivatalnoknak mint ő volt. Aztán a mi hivatalos dolgai elvégzése után üres ideje maradt, azt Kecskemét város története utolsó kötetének befejezéséhez akarta felhasználni; de a korban már előhaladt férfi e munkájában nem haladhatott úgy, mint szerette volna: ideje java részét a főjegyzői felhalmozott teendők vették igénybe. Mind ez aggasztá. Félt, hogy a munkát, melynek egész életét szentelé, csonkán fogja hátrahagyni, s elhatározta, hogy élete hátralevő részét egészen osztatlanúl annak fogja szentelni. Hogy ezt a szándékát végrehajthassa, 1883. febr. 15-én lemondott főjegyzői hivataláról.

Egy év hiján félszázadig szolgálta a várost. Midőn lemondását felolvasták, a városi közgyűlés teljes fizetéssel nyugdíjazta, örökös tiszteletbeli főjegyzői czímmel s azon óhajtás kifejezésével, hogy megkezdett munkáját fejezze be.

A végzet máskép akarta. Alig egy hóval nyugdíjaztatása után súlyos beteggé lett. Élete ettől fogva a szenvedések hosszú lánczolata volt, melyektől a halál több mint négy évi kínos és gyötrelmes szenvedések után, melyeket a gondolat, hogy munkáját nem fejezheti be, még súlyosabbakká

[1] A Budapesti Hirlap 1883-dik évfolyam 104-dik számában. Adatokat közöl Katona Józsefről, családjáról s szülőházáról.

tett — 1885. okt. 8-án váltotta meg. Temetése közrészvét mellett másnap történt meg.

A fájdalom első benyomása alatt HORNYIK barátai és tisztelői módokról gondoskodtak, hogyan örökítsék meg emlékét szülővárosában s tartsák fen aziránt az érdeklődést polgártársai szívében? Különböző indítványokat tettek: állítsanak érczszobrot és síremléket, festessék le arczképét a közgyülési terem számára, adjanak ki egy «Hornyik-Album»-ot. De megfeledkeztek arról, mi irodalmi tevékenységét és munkásságát betetőzte volna: adják ki összegyűjtve kisebb történeti tanulmányait s ezek közt Kecskemét mult századi gazdasági történetének elkészült töredékét, mely egy időszakot kimerítvén, önmagában is egészet képez s mult századi történetünknek megbecsülhetetlen adaléka. Kecskemét tartozik ezzel HORNYIK emlékének s a magyar történetirásnak.

Mert igazabban, bensőbben senki szülőföldjét nem szerette, hasznosabban nem szolgálta, mint e szerény, igénytelen, minden követelés nélküli férfi. Városa történetét a magyar történet kiegészítő részéve tette, s úgy irta meg azt, hogy a legegyszerűbb polgár épen annyi élvezettel olvashatja, mint a mennyi tanulsággal használhatja a történetiró.

És önök uraim, fogadják köszönetemet, hogy engem bíztak meg elhunyt barátom emlékének fölelevenítésével. Hálás és könnyű feladat volt. De jól esett szívemnek az önzetlen és nemes pályára még egyszer visszatekinthetni.